

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

**АКСІОЛОГІЧНІ МАРКЕРИ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОРДОННОГО
ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ ЖУРНАЛУ
«СУЧАСНІСТЬ»)**

Кваліфікаційна робота
студентки 2 курсу
другого (магістерського) рівня
вищої освіти
спеціальності 035 «Філологія»
спеціалізації 035.01 «українська мова і
література»
Ребрової Кристини Володимирівни

Науковий керівник:
Філон Микола Іванович,
кандидат філологічних наук,
доцент

Харків – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ ПУБЛІЦИСТИКИ	8
1.1. Журнал «Сучасність» в історії української закордонної публіцистики..	8
1.2. Мова публіцистики й мова тоталітаризму	11
1.3. Категорія оцінки та способи її мовного вираження	16
1.4. Поняття про експресивність	18
РОЗДІЛ 2. МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ОЦІНКИ В ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ	22
2.1. Оцінка як чинник конструювання полемічної спрямованості публіцистичного тексту	22
2.2. Лексичні засоби вираження оцінки	27
2.3. Фразеологічні засоби вираження оцінки	34
ВИСНОВКИ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	42

ВСТУП

Актуальність дослідження. Магістерське дослідження присвячене аналізу специфіки вираження оцінки в текстах еміграційної української публіцистики, що репрезентують цілу епоху життя СРСР з його політичними, соціальними, освітніми та деяких іншими нюансами. СРСР залишив по собі невитравний слід в історії багатьох країн, особливо ж тих, що входили до складу самого Союзу. Навіть зараз, після стількох років незалежності, Україна потерпає від найголовнішого й одночасно невдалого спадкоємця СРСР.

Дуже вдало щодо цього пише Р. Чопик у передмові до «Братства» О. Криштопи: «...все безжально повторюється, тим паче на теренах замороженої в безчасі імперії зла» [Чопик, 2019, с. 7]. Помітно, що проблеми, на які звертали забагато уваги ще сімдесят років тому, знову постають в усій своїй актуальності, бо престолонаслідник імперії зла намагається простягти свою владу занадто далеко – в чужу державу – замість того, щоб вирішити питання в своєму агонізуючому королівстві.

Легко провести паралелі між советськими тоталітаристськими звичками вноормувувати та розпоряджатися не лише своїм, але й чужим (причому неважливо, фізичним чи духовним) надбанням і сучасними хворобливими амбіціями російського правителя, що розширилися вже на занадто багато територій і народів. Історичне минуле України сповнене руїни та наслідків неблагополучного сусідства з російською федерацією, ба більше – цей список усе ще поповнюється. Навіть не треба зазирати занадто далеко, достатньо пригадати події восьмирічної давнини.

У 2014 році було вигадано привід для чергового наступу не лише на українську культуру, але й на нашу державність. Звісно, для наступних поколінь це стане звичайною віхою історії, яку навряд відчують повною мірою, як ми не можемо осягнути страхіття, наприклад, Голодомору, але наше сьогодення безперечно стане символом святої боротьби за свободу, за свої цінності, за життя. Український народ завжди був вимушений виривати

право на повноцінне існування в тих чи інших загарбників, тому має досить страшний та болісний досвід. Важливо, що ніколи ми не покладали рук і вчергове доводили – гідні, вільні, сильні.

Саме тема боротьби червоною ниткою проходить через ідею створення, видання, підтримання журналу «Сучасність», адже це було єдиним способом висловити реальний стан речей на своїй Батьківщині, яка потерпала в радянському ярмі. Автори та видавці журналу докладали максимум зусиль задля підтримки своїх земляків та донесення до світу інформації про справжню суть СРСР. Тож через роки це залишається актуальним і для нас сьогодні.

До питань існування й функціонування журналу зверталися багато дослідників публіцистики, роботи деяких ми використали в нашій магістерській як основу, джерело нової інформації, тому зараз коротко оглянемо їхні особливості. Хотілося б пройти ними в хронологічному порядку, тож першою подивимося на працю Володимира Маруняка «Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні».

Це розширена версія першої частини докторської дисертації Маруняка, яку він захистив ще в 1972 році, проте книжку було надруковано вже в 1985 році, в Мюнхені. Вона присвячена еміграційному процесові в цілому, автор намагався охопити загальну картину життя емігрантів у всіх аспектах. Для нас особливо важливим тут є розділ про українську журналістику, звідки ми отримали цікаві відомості про стан тогочасної закордонної публіцистики від українських авторів.

Наступні тексти, до яких ми зверталися, будуть вже набагато новішими, написаними у 2010-х роках. Як-от, стаття «"Сучасність" без майбутнього?» Оксани Пеленської, дослідниці історії української еміграції в Чехословаччині, яка працює в Українській редакції Радіо Свобода. Її стаття присвячена 50-річчю створення журналу, яка припала на січень 2011 року. Авторка звернула багато уваги на біографію редактора журналу Івана Кошелівця, де можна знайти багато прихованих та явних передумов для

створення часопису. Також там висвітлено нежурналістську діяльність «Сучасності», її проблеми вже в ХХІ столітті.

Вартим уваги є інтерв'ю з Тарасом Федюком, колишнім редактором «Сучасності», який розповів про те, які негаразди спіткали журнал уже в 2000-х роках, чому видання кілька разів призупиняли, а потім і взагалі припинили. Не дивно, що більший відсоток проблем був саме в фінансуванні видання, тому й довелося якось вирішувати ситуацію. «Коли критика не дає оцінок, спрацьовує ринок і, як результат, домінує масова література. Я не проти неї. Я проти того, щоб це була єдина можлива форма існування літератури» [Самоокупний] – отаке формулювання знаходимо в відповіді на одне з питань інтерв'ю.

Алла Миколаєнко в статті «Політичні дискусії української громади в діаспорній пресі другої половини ХХ ст.» розглянула тонкощі співіснування українських закордонних часописів. Звідси ми багато довідалися про сутність суперечок між різними журналами та те, як вона завершилася. Також Миколаєнко тут робить важливий висновок, що незважаючи на дрібні розходження, всі еміграційні видання були спрямовані на створення опозиції радянської влади.

У роботі «Протистояння радянській системі української інтелігенції наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ століття» Білик за мету було поставлено розповісти про варіанти протистояння СРСР на еміграції. Звісно, одними з таких були й журнали, що їх видавали українці в різних європейських країнах. Автор дає коротко характеристику кожному з них, висвітлюючи найважливіші аспекти діяльності.

Однією з найзмістовніших праць про тогочасну мову ми вважаємо книжку «Мова радянського тоталітаризму» Лариси Масенко. Дослідниця зосереджується на дискурсі ошуканства, дискурсі ненависті та процесах уніфікації в СРСР. У кожному з розділів наводиться багато прикладів лексики та фразеології, що підтверджують думки авторки щодо радянської

мовної ситуації. Особливо цікавим є перший розділ, де йдеться про так звану новомову, мову тоталітаризму.

Кваліфікаційну роботу виконано на кафедрі української мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна відповідно до плану її тематичного дослідження «Аналіз систем рівнів української мови XVII – XXI ст.».

Мета дослідження – розкрити особливості функціонування різноманітних аксіологічних маркерів в аналізованих текстах, визначити різновиди оцінки та їхні текстотвірні функції.

Завдання дослідження:

- визначити поняття «публіцистика», «оцінка», «експресія»;
- схарактеризувати основні етапи історії журналу «Сучасність»;
- проаналізувати мовні засоби публіцистичних текстів;
- виявити й проаналізувати мовні засоби вираження оцінки та її функційні особливості

Об’єктом дослідження роботи є мова текстів з випусків журналу «Сучасність» (в основному про культуру, літературу, політику).

Предмет дослідження – мовні засоби вираження оцінки.

Джерельна база дослідження - паперові та оцифровані випуски журналу «Сучасність» за 1961 рік: номери 1, 2, 3, 5, 6, 10, 12; за 1965 рік: номери 1, 5; за 1969 рік: номери 4, 8, 12; за 1971 рік: номери 2, 3, 4, 11; за 1981 рік: номери 2, 5 (усього 18 випусків). Їх об’єднує тематика: тогочасний політичний стан радянської України, пов’язані з ним труднощі для науковців, митців, робітників багатьох інших сфер людського буття, рецензії на театральні вистави, дописи про культурну спадщину народів, огляди літературних новинок та класичних творів, відгуки про авторів.

У цій роботі ми користувалися такими методами дослідження:

- контекстного аналізу для опису особливостей функційної семантики лексичних одиниць та характеристики адгерентних конотацій;

- компонентного аналізу для вивчення оцінної семантики слів шляхом їх розщеплення на семи;
- культурно-історичним для виявлення мотивувального соціокультурного підґрунтя використання мовних одиниць в текстах обраної нами тематики з урахуванням тогочасної соціально-політичної ситуації на українських землях та в еміграції [Матвєєва, 2008, с. 13–22].

Робота складається зі вступу, двох розділів із підрозділами, висновку, списку використаної літератури. Перший – теоретичний – розділ складається з чотирьох підрозділів, у яких ми розглянули історію створення та видання журналу «Сучасність», мову публіцистики, поняття оцінки та експресивності відповідно. Другий розділ – практичний, містить три підрозділи: про роль оцінки в формуванні полемічної спрямованості тексту, про лексичні та фразеологічні засоби враження оцінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ ПУБЛІЦИСТИКИ

1.1. Журнал «Сучасність» в історії української закордонної публіцистики

У зв'язку з геополітичною ситуацією в Україні 20-70 років минулого століття багато українців були вимушені виїхати до Канади, Сполучених Штатів, Німеччини та низки інших країн, що видавалися більш придатними для існування та праці. В еміграції й зародилася так звана українська еміграційна журналістика. Дослідники виділяють два етапи її розвитку: 1920 – 30-ті роки та друга половина ХХ століття. У 1950-х роках своєрідним центром журналістської діяльності стала післявоєнна Німеччина. Саме у ФРН, у Мюнхені, 1961 року було засновано еміграційний журнал «Сучасність».

Час створення видання приблизно співпадає із завершенням хрущовської «відлиги» на радянських землях, початок якої традиційно пов'язують зі смертю Сталіна у 1953 році. Цей період відзначається, по-перше, десталінізацією, тобто засудженням культу особи Сталіна та репресій, реабілітацією більшої частини політв'язнів і, що є особливо важливим для нашого дослідження, послабленням цензури в культурній сфері та змінами на багатьох інших рівнях.

Детальніше зупинимося на культурно-мистецькому житті, бо саме тут можна простежити справжню відлигу. Літератори, які відчували на собі тиск гонінь за часів Сталіна, тепер могли вільно говорити і творити від серця, а не за інструкцією. Чудовим прикладом на підтвердження тези є В. Сосюра, О. Довженко, М. Рильський та інші. Апогеєм процесу лібералізації мистецтва стало явище шістдесятництва.

Молоде покоління митців активно протиставляло себе соцреалістичній традиції, пропагуючи свободу думки та творчості, еволюцію тематики від класової до загальнолюдської. Найвідоміші імена шістдесятників – В. Стус,

Д. Павличко, В. Симоненко, І. Драч, М. Вінграновський, Л. Костенко, І. Світличний, М. Примаченко, Є. Сверстюк. .

Послаблення режиму завершилися надто швидко. Уже у 1964 році Брежнєв змінив Хрущова на посаді генерального секретаря. І як хрущовський період називають «відлигою», так брежнєвський – «застоем». Почалися перші арешти дисидентів, як результат – та сама прем'єра «Тіней забутих предків» 1965 року, написання І. Дзюбою праці «Інтернаціоналізм чи русифікація?», яку опублікувала саме «Сучасність» 1968 року. Розпочинається русифікація освітньої та культурної сфер, посилюється ідеологічний тиск і митцям стає все складніше продовжувати свою роботу. Тому вже в 70-х рр. ХХ ст. еміграційна публіцистика стає своєрідним рупором демократії на радянських територіях.

Досліджуваний нами часопис друкувався в 1961 – 2013 роках спочатку в ФРН, потім у США і в Києві. З'явився він внаслідок злиття двох мюнхенських видань («Сучасна Україна» та «Українська Літературна газета»), редактором одного з яких був Іван Кошелівець. У Мюнхені «Сучасність» видавали до 1990 року, 1990 – 1991 – у Ньюарку. Головні редактори в той період це Іван Кошелівець (1961–1966 і 1976–1977), В. Бургард (1967–1970), Б. Кравців (1970–1975), М. Скорупська (1978), Юрій Шевельов (1978–1981).

Видавець був пов'язаний з Закордонним Представництвом УГВР, але «Сучасність» мала непартійний характер, і в ній брали участь діячі культури, науки, громадського і політичного життя незалежно від політичних і світоглядових переконань; серед ін.: Емма Андієвська, М. Андрієнко-Нечитайло, В. Барка, Ю. Бойко, Б. Бойчук, В. Бургард, В. Вовк, Я. Гніздовський, В. Голубничий, С. Гординський, о. І. Гриньох, Олекса Ізарський, А. Камінський, Б. Кордюк, І. Коропецький, С. Костюк, І. Кошелівець, Б. Кравців, В. Кубійович, Ю. Лавріненко, В. Лесич, І. Лисяк-Рудницький, І. Майстренко, В. Маркусь, П. Одарченко, О. Пріцак,

М. Прокоп, С. Процюк, Е. Райс, Б. Рубчак, У. Самчук, О. Стефанович, В. Стахів, Ю. Тарнавський, Б. Цимбалістий, Ю. Шевельов, Р. Шпорлюк.

З січня 1992 року «Сучасність» випускають в Києві, спочатку як спільне видання Республіканської асоціації українознавців та видавництва «Пролог» (США), а від лютого 2004 року засновник і видавець журналу — ТЗОВ «Видавнича група «Сучасність». Редакція визначає видання як «щомісячний часопис незалежної української думки», а основну тематику — як «література, наука, мистецтво, суспільне життя».

Протягом останніх п'яти років журнал тричі був змушений призупиняти вихід через постійний брак коштів, зміну інвесторів, засновників, головних редакторів і творчих колективів. Чергові номери виходили із запізненням на кілька місяців або навіть на півроку. Журнал зовсім не видавався з середини 2010. На початку весни 2012 інвестором «Сучасності» стало видавництво «Спадщина-Інтеграл» і в квітні часопис відновив свою роботу після півторарічної перерви [Пеленська, 2011].

На початку 2013 журнал закотився. Наразі видання журналу остаточно зупинене через нестачу фінансування, після спроб співпраці з Інститутом національної пам'яті та видавництвом «Спадщина-Інтеграл». Пропонувалося видавати новий журнал «Сучасність плюс» з іншими засновниками, але від цього відмовилися [Самоокупний літературний журнал, 2013].

На сторінках журналу публікувалися не лише мистецтво- та мовознавчі праці, але й статті про природничі науки, історію, політичне становище, різноманітні інтерв'ю та документи, перекладні твори з німецької, англійської та французької мов, поезії, есе. Варто відзначити дискусію-протистояння «Сучасності» і «Смолоскипа», що постала з проблеми фінансування та матеріалу для публікацій. Про це докладно написала А. Миколаєнко [Миколаєнко, 2018].

«Сучасності» й ряду інших українських видань («Дзвін», «Слово і час» та інші) відводилася не остання роль у тогочасних складних суспільно-політичних умовах. Ці журнали відрізнялися передусім науковою

об'єктивністю, уникненням політичних спекуляцій та упередженості, в їхніх традиціях було «тримати марку незалежного і респектабельного видання», а не агітаційність та мітинговість [Білик, 2019, с. 9].

Журнал багато уваги присвячував питанням руху опору в Україні і друкувала твори його діячів (І. Дзюби, І. Калинця, Л. Лук'яненка, М. Мороза, Є. Сверстюка, І. Світличного, В. Симоненка, Г. Снегірьова, М. Холодного, В. Стуса, В. Чорновола) та ін. самвидавні матеріали. Окрім цього, аналізувалися та оцінювалися дії радянської влади на належних їй тоді територіях, а саме політика національної дискримінації, русифікації неросійськомовних республік та інше. Така тематика встигла викликати шквал нападів на «Сучасність» у радянській пресі [Маруняк, 1985].

1.2 Мова публіцистики й мова тоталітаризму

До вивчення особливостей мови публіцистичного тексту зверталися багато науковців, тож ми маємо міцну дослідну базу, якою можемо скористуватися задля більш глибокого вивчення теми та узагальнення існуючого масиву знань. На особливу увагу заслуговує мова радянського тоталітаризму, що характеризує не лише політичний лад епохи, але й демонструє емоційно-психологічний стан окремої людини й тогочасного соціуму загалом.

Газетний, журнальний, загалом будь-який медіатекст має не лише зацікавити, але й вплинути на формування думки читача про явище, що висвітлюється. Усе це знаходить своє відображення в основних функціях та визначальних рисах мови публіцистики

М. Навальна визначає такі основні риси газетної мови:

- економія мовних засобів;
- стислість викладу водночас з інформативним навантаженням;
- використання суспільно-політичної термінології та мовних штампів;
- переосмислення лексики різних функціональних стилів [Навальна, 2011].

Враховуючи досить вільні вимоги до публіцистичних текстів, І. Грицай наголошує на концентрації різностильових лексем та фразеології в текстах засобів масової інформації:

- соціально-політична лексика і фразеологія;
- суспільно-політичні терміни;
- різного роду неологізми (семантичні і лексичні);
- модні слова;
- лозунги (особливо актуальні у заголовках, оскільки відразу впадають в очі і викликають інтерес);
- слова іншомовного походження і запозичення;
- емоційно забарвлена лексика [Грицай, с. 39].

М. Нетреба визначає такі цілі публіцистичного тексту: доступно та яскраво інформувати читача про події в його країні та за кордоном, вплинути на читача, викликати певну реакцію щодо описуваних фактів або навіть спонукати до дій. Крім того, авторка наводить три головні риси медіатекстів (сувора логічність, фактографічність та емоційність), кожна з яких віддзеркалює цілі та функції цього типу текстів: сувора логічність відповідає за чітку структуру висловлювання, фактографічність – за образне, але достовірне подання фактів дійсного буття суспільства, а емоційність вже забезпечує своєрідний психологічний вплив на читача вираженням суб'єктивним ставленням автора тексту до тієї інформації, що подається [Нетреба, 2015, с. 7]

Варто також відзначити важливість та невід'ємність таких ознак публіцистичної мови, як експресивність, емоційність. Саме використання стилістично забарвлених лексем, фразеологізмів, особливого синтаксису створює ефект наближеності автора тексту до читача, викликає довіру до поданої інформації. Наявність авторської оцінки має суттєве значення для класифікації текстів із точки зору дослідника, бо науковий стиль не допускає такої позиції, а також із боку автора, який відкритим висловленням власної думки ще більше налаштовує продуктивну комунікацію із читачем.

Т. Коць детально розглянула питання особливостей вияву категорії оцінки публіцистиці [Коць, 2019]. В одній із своїх праць дослідниця зауважила, що мова публіцистики зберігає в собі настанови соціуму певного часового проміжку, збирає та узагальнює погляди, ідеї настрої, звичаї своєї епохи. «Мова преси утримує в своїх структурах певне світобачення, мовну картину світу, демонструє динаміку всіх сфер мовного життя» [Коць, 2009, с. 308–310].

У статті К. Бойчука йдеться, знов-таки, про оцінний аспект, поруч з яким у деяких журналістів виявляється бажання подати якомога більше інформації, що призводить до намагань поглянути глибше у контекст. Зазвичай до оцінних характеристик фактів, про які повідомляється, звертаються тоді, коли їх менше, ніж того хотілося б, тому автори починають оперувати вже здогадками. Дослідник зазначає й недоліки, пов'язані з вказаним вище явищем, – інколи здогадки переростають межі прийнятності, а журналіст переходить від опису реальних подій до художньої творчості [Бойчук, 2009, 36].

Усі наші попередники, з якими ми повністю погоджуємося в питаннях особливостей структури та змісту публіцистичних текстів, сходяться на думці про важливість таких ознак:

- використання лише тих фактів, що відображають стан навколишньої дійсності;
- використання лексики різних функціональних стилів;
- наявність авторської оцінки, емоційність, експресивність тексту.

Безпосередньо на змістові нюанси будь-якого публіцистичного тексту завжди впливала та буде впливати й надалі суспільно-політична сфера життя. Залежно від настроїв та змін у соціумі, відрізняється й медіатекст. Політична система, що утвердилася в Радянському Союзі ще в 20-х рр. ХХ століття і втримувала позиції аж до пізніх 80-х, залишила свій відбиток у кожній сфері людського буття. Тогочасні вожді прагнули створити ідеальну державу з такими ж громадянами, а найпростіший шлях до цього вбачали в знищенні

індивідуальності, нівелюванні «я». Найпростіше було керувати натовпом, який думав та говорив однаково, до того ж відтворював владні наративи.

Одна-єдина партія, що контролює політику та економіку держави, розмивання меж партії та самої держави, постійне втручання в приватне життя громадян, панування культу особи вождя, існування партійної еліти, яка мала значні привілеї та, врешті-решт, політичні репресії, ув'язнення, переслідування визначали радянську епоху. Тоталітаризм мав на меті повне підпорядкування людини й користувався усіма можливими способами, щоб отримати бажане.

Очевидно, мова не могла залишитися неторканою в таку переломну епоху, адже вона завжди була і є найпершим інструментом впливу на свідомість. Значення мало не лише смислове наповнення мовлення тих, хто стояв на чолі держави, а і його форма. Це – одна з багатьох причин утворення того типу мову, про який ми докладніше поговоримо далі. Ще одна – русифікація, асиміляція всіх підрадянських націй, зокрема української. Доречно згадати тут і про різноманітні заборони (прямі й завуальовані української творчості та мови, установку «українське – провінційне, меншовартісне, незначне поряд з величним російським»

«Мова – перший етноідентифікуючий чинник, визначальна категорія у моделі національної ідентичності, проте вербальний фактор повинен розглядатися у цілокупності з іншими формантами самоототожнення, особливо, коли йдеться про період національного становлення» [Дзюба, 2011, с. 390]. Так мовний чинник у сукупності з іншими під проводом тоталітарності почав працювати в іншому напрямку, цілеспрямовано знищуючи самоідентифікацію тогочасної людини як представника окремої нації.

Існує велика кількість назв, якими послуговуються для позначення мови тоталітаризму. Наприклад, «дерев'яною мовою» називали її швейцарець Патрік Серіо і французька Франсуаза Том, «новомовою» – Гловінський, «мовою цивілізації, що розпалася» – Марієтта Чудакова, «новоязом» - інші

російські лінгвісти. Мова тоталітарного суспільства, мова тоталітаризму, тоталітарна мова, мова тоталітарної партії, мова КПРС, советський язык, антимова, радянський політичний жаргон, мова радянської бюрократії (номенклатури), мова Совдепії, суконна мова – все це постало після усвідомлення змоги нарешті вільно говорити про часи сталінського гніту.

Ф. Том виділяє чотири цікаві мови, що існували паралельно у радянському суспільстві: новомова, лженовомова (змушували громадян послуговуватися публічно), природна мова (спілкування з близькими та рідними людьми), лжеприродна мова (вживали, щоб запевнити однопартійців у своїй справжності та відданості партій й режиму) [Thom, 1987].

О. Дяченко зауважує, що для політичної мови тоталітаризму властиві:

- знеособленість індивідуального;
- монологізація комунікації;
- клішованість мовної поведінки;
- відсутність альтернативних джерел мовного впливу;
- абсолютизація письмової форми мови [Дяченко, 2016].

Мова стала одним із способів ідентифікації особистості в різних іпостасях. Але разом з тим вона не віддзеркалювала дійсність, що властиво їй зазвичай, а фальсифікувала, створювала новий вимір реальності, який потрібен був владі. «Мова в тоталітарному суспільстві ставала головним знаряддям фальшування дійсності й поширення ментальних стереотипів, впливу на ціннісні орієнтації людини». Разом з мовою змінилися і функції ЗМІ, на перше місце вийшло «ідеологічне виховання громадян» [Ренчка, 2016, с. 87].

І на противагу зідеологізованій материковій мові Радянського Союзу постала інша – діаспорна, тамвидавна, вільна від штампів і цензури. Еміграційні преса та видавництва давали змогу українським науковцям, політичним діячам, котрі потрапили в немилість до радянської влади, не полишати свою справу розвінчання тоталітарної, антидемократичної сутності радянської влади.

1.3 Категорія оцінки та способи її мовного вираження

Важливу роль як в усному, так і в писемному мовленні відіграє оцінка. Зважаючи на специфіку обраного нами для дослідження типу публіцистичного тексту, варто більше розібратися з поняттям оцінки та оцінності. Оцінка виявляє ставлення особи до дійсності, що виражається в оцінності – властивості мовного знака. Л. Павлюк виділяє поняття цінності, яке позначає реалію або образ, що існує в свідомості людини як марковане оцінкою [Павлюк, 2006, с. 24]. Дослідниця стверджує, що структура оцінки як мовного засобу передбачає наявність суб'єкта та об'єкта, засобів і підстави оцінки.

Великий внесок у вивчення оцінки зробила Н. Арутюнова. У лінгвістичному вимірі оцінок Н. Арутюнова говорить, що різновиди оцінок виділяються на основі існування двох їхніх типів: загальні і часткові.

До загальних належать найширші оцінні кваліфікатори. Загальнооцінні засоби можна не лише характеризувати, але й розкривати в них частковий зміст. Головним у подібних оцінках є неекспресивне вираження, вузький мовний діапазон та доволі часте уточнювання в контекстах.

Дослідниця виділяє сім різновидів часткових оцінок:

- сенсорно-смакові, або гедоністичні;
- психологічні, які в свою чергу поділяються на інтелектуальні та емоційні;
- естетичні;
- етичні;
- утилітарні;
- нормативні (виділення оцінок такого типу є дискусійним питанням у сучасній лінгвістиці);
- телеологічні [Арутюнова, 1999].

Як доповнення можна розглядати класифікацію оцінок Т. Космеди:

- антропоцентрична (наскільки щось підходить/не підходить людині в світі);

- релігійна;
- культурно-естетична;
- національно-етнографічна;
- соціальна;
- раціональна;
- морально-етична;
- емоційно-чуттєва;
- прагматична;
- філософська;
- фізіологічна;
- сексуальна;
- ідеологічна.

За Т. Космедою, оцінки бувають такими, що вказують на реальний світ та на внутрішні процеси і свідомості людини, а також можуть мати мінімальний, середній чи максимальний ступінь [Космеда аксіологічні, 2000].

У збірнику за редакцією Є. Бартмінського [Język w kręgu wartości, 2003] сам редактор говорить про дихотомічну типологію етичних та суспільних оцінок та три аспекти оцінки: пізнавальний, гедоністичний та естетичний. Також Є. Бартмінський вказав на входження до структури оцінки явища стереотипу.

Оцінка в усі часи була одним із обов'язкових та найважливіших елементів публіцистичного тексту. Велика кількість дослідників як журналістики радянського періоду, так і сучасних ЗМІ наголошують на тому, що саме за допомогою оцінності автори реалізують через статті свої думки й наміри. Шляхом використання оцінної лексики, фразеології журналісти звертаються до чуттєвої сфери буття людини, вибудовуючи подекуди досить міцні та багаторівневі емоційні зв'язки різноманітними образами. Саме такий прийом найчастіше обіцяє досягнення бажаного результату, тобто утвердження серед читацької аудиторії певної точки зору [Иванова, 2015, с. 89].

К. Іванова влучно підкреслила момент, коли автори можуть вдаватися до надмірної емоційної оцінки в разі нестачі холодної логічної аргументації власної позиції, бо «комунікативна мета автора-аналітика – запевнити свою аудиторію в тому, що його думка є правильною, щоб думки автора були прийняті в концептуальну картину світу читача, слухача, глядача» [Іванова, 2009, с. 89].

Варто відзначити, що деякі дослідники вважають емотивність також і текстовою категорією, що відбиває емоції автора, його місце та значення в тексті, може передбачати можливі емоції читача від подій, персонажів тощо [Галаган, 2008, с. 172]. Тож актуалізація емоційного компонента оцінки є дійсно важливим і дієвим для авторів як спосіб надання тексту додаткової експресивності та оцінності.

У текстах на політичні теми, які саме й переважають у нашому дослідженні, можна побачити велику кількість соціальних оцінок. Це пов'язано не лише з особливостями будови та наповнення газетно-журнального стилю, але й безпосередньо з вузькою тематикою, обраною нами на сторінках «Сучасності». Разом із попередньо коротко розглянутою емотивністю, соціальність займає другу значущу нішу, адже часто ідентифікація опонента відбувається саме за соціальним принципом, постає проблема ієрархічності системи.

Категорія оцінки має широке тлумачення й зв'язки з іншими понятійними полями, особливо в контексті публіцистики. Можна віднайти закиди і до полемічності, про яку будемо говорити в наступному розділі. Журнальний авторський текст – це суцільне вираження суб'єктивного бачення світу загалом або конкретної ситуації, тому його існування неможливе без використання оцінно-експресивних, стилістично маркованих мовних елементів.

1.4 Поняття про експресивність

Досліджуючи публіцистичні тексти, не можна не звернути увагу на явище експресивізації в авторському тексті. Журнальна стаття, а особливо на якусь

дражливу тему, наприклад, та сама радянська політика, не може існувати без масиву емоційно-експресивних компонентів на всіх або деяких мовних рівнях.

Найчастіше та найпродуктивніше експресивність проявляється на лексичному та фразеологічному рівнях, що й зумовило вибір теми нашої роботи. Лексичний матеріал, який можна віднайти в публіцистиці, завжди багатий на цікаві конотації, зумовлені не лише авторським світоглядом, емоціями та досвідом, а ще й сучасною йому обстановкою в світі, адже одним із завдань журналістики є відображення саме животрепетних та популярних подій.

Н. Бойко говорить про те, що експресивність у слові пов'язана з двома функціями, які відіграють важливу роль в контексті оцінки – це експресивна й номінативна функції. Звісно, номінативна функція не є традиційно-номінативною, бо суттєво змінюється під тиском експресії. Отож, Н. Бойко виділяє мовні (системні) й мовленнєві (функціональні) експресивні номінації. Розрізняти їх дослідниця пропонує за співвіднесеність номіната із сигніфікатом, тобто узагальненим поняттям, або з референтом, конкретним об'єктом [Бойко, 2016, с. 44].

У В. Чабаненка знаходимо таке визначення: «Експресивність – не виразність, а інтенсифікація виразності, збільшення вражаючої (діючої) сили вислову» [Чабаненко, 1984, с. 7], В. Григор'єв говорить, що це «виразність, те, що передбачає вираження нетривіального (художнього) змісту» [Григор'єв, 1979, с. 137], а Г. Колесник характеризує експресивність як «те, що протиставляється стандарту, марковане, характерне» [Колесник, 1978, с. 93]. Т. Космеда характеризує експресивність як «зображально-виразову якість мови» [Космеда. Аксіологічна..., 2000, с. 138].

Традиційно розрізняють адгерентну та інгерентну експресивність. Адгерентною називають таку експресивність, що формується тільки в певному контексті, вона не наявна в словниковому значенні. Інгерентна

експресивність внутрішньо властива мовному знаку, є його постійною та невід'ємною частиною у будь-якому контексті.

За ступенем (силою) вияву виділяють слабку, помірну та значну експресивність. Слабку становлять загальноживані метонімії, часто використовувані звороти, кореляція граматичних форм, одна з яких більш нормативна, а інша – менш. Помірна – це просто інтенсифікована виразність, емоційно-оцінний елемент якої не викликає особливої психологічної напруженості. Значна ж експресивність створює психологічне напруження [Чабаненко, 1984, с. 7–8].

Поняття експресивності та експресії часто ототожнюють або плутають, тому існує багато думок про критерії їх розрізнення. М. Скрипник пропонує також долучити до переліку ще й експресивізацію, щоб розібратися з одразу з усіма понятійними нюансами. Спираючись на польські медіатексти, дослідниця так розмежовує значення:

- експресивність – властивість мовного знака, що може виявлятися у вигляді внутрішньої, постійної, або ж у вигляді набутої зовнішньої характеристики мовного знака;
- експресія – «процес вираження експресивності під час спонтанного мовлення»;
- експресивізація – «результат умотивованої мисленнєвої лінгвокреативної діяльності мовця» [Скрипник, 2020, с. 294].

Н. Бойко вважає, що розрізнення понять «експресивність» та «експресія» уможлиблює існування чотирьох типів лексичної експресивності: денотативно-конотативної, конотативної, функціонально-семантичної і функціонально-стилістичної [Бойко, 2016, с. 39].

К. Баюн відзначає, що в основі експресивності лежать такі закономірності:

- психологічні (стосуються як вираження емоцій, так і їхнього сприйняття);
- лінгвальні (робота зі структурою речень, нестереотипне використання мовних конструкцій тощо);

- екстралінгвальні (наміри мовця щодо комунікації, мовний та позамовний контексти) [Баюн, 2015, с. 233].

Знову вважаємо важливим торкнутися теми емотивності та її зв'язку вже з експресивністю. До питання взаємозв'язку експресивності, емотивності та оцінності зверталися багато дослідників, наприклад, Маслова [Маслова, 2001], Арнольд [Арнольд, 1981], Шаховський [Шаховский, 2012].

Н. Цинтар у своїй дисертації говорить про те, що поняття експресивності й емотивності переплітаються, проте мають чітку співвіднесеність. І хоча мовні засоби вираження емоцій мають в собі експресивність, але не завжди виразність у мові викликає в читача емоційний відгук [Цинтар, 2021, с. 44]

Можна дійти такого висновку щодо експресивізації публіцистичних текстів: автори таким чином намагаються зробити своє висловлювання більш яскравим, образним, що допоможе привернути увагу цільової аудиторії, а може навіть і зацікавити ще ширше коло читачів. Експресивність збільшує вірогідність максимального зближення автора й читача, нівелює ієрархічні інтелектуальні та станові кордони, які часто можуть відштовхувати потенційного читача.

РОЗДІЛ 2. МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ОЦІНКИ В ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ

2.1. Оцінка як чинник конструювання полемічної спрямованості публіцистичного тексту

Одним із найдавніших способів обміну думками, що знаходяться на різних полюсах наукової, культурної, суспільно-політичної та загальнолюдської сфери є дискусія. Саме в суперечках споконвіку народжувалися кращі ідеї, втілення яких часто обіцяло оптимізацію процесів людського життя. Історія дискусій та диспутів сягає аж часів Давньої Греції, де в пошані було майстерне володіння мистецтвом слова, а ті філософи, які не лише самі вміли прекрасно говорити, а ще й навчали цього інших, були знаменитими й заслужили собі вікову славу.

Часи змінювалися, увага до вміння полемізувати то спадала, то наростала, проте ніколи не пропадала зовсім. Якщо така діяльність і не завжди давала змогу примножувати свої матеріальні статки на постійній основі, то абсолютно точно додавала престижу й ваги в світському товаристві. Правильна аргументація, широкий світогляд та багатий словниковий запас могли підкорити чи не будь-яку дружню компанію або перспективного працедавця.

Звісно, ми не можемо ставити в один ряд звичайні бесіди в неформальному колі знайомих та напівпрофесійні чи професійні полемізовані виступи фахівців, бо мистецтво дискусії має свої правила та компоненти, без яких не обійтися, якщо людина дійсно має на меті своїми текстами чи промовами достукатися до читача або слухача. Ми розглянемо роботи декотрих дослідників, які працювали над цією темою. Наприклад, Л. Соловей виділяє такі ознаки полеміки:

- полеміка – змагання думок, що переходить у суперечку;

- думки поступово переходять у підстави, різниця між ними в тому, що думки виражають рівень явища, а підстави – суті;
- полеміку можна вважати діалектичним запереченням підстави опонента, адже суть в тому, щоб затвердити свою позицію;
- полеміка не передбачає компромісів, розширює уявлення про предмет розмови шляхом виголошення протилежних думок, а не знаходження спільного рішення;
- відрізняється від суперечки (більш організована) та дискусії (не має чіткої регламентації, послуговується суспільними стереотипами та нормами);
- полеміка є найбільш придатною для розбору суспільно-політичних тем [Соловей, 2002, с. 133].

Як влучно зазначає дослідниця в останньому пункті, полеміка часто пов'язана з суспільно-політичним дискурсом, бо добре підходить для висвітлення часто гострих та неоднозначних питань. Політичний дискурс – це своєрідне та цікаве явище, в ньому переплітаються прагнення дискредитувати свого опонента, закріпити свою точку зору в свідомості читачів, нав'язати власні переконання, виставивши їх у найкращому світлі як чи не єдині правильні.

Дії вербалізуються, переходять на сторінки газет та журналів, отримують позитивні та негативні оцінки від різних людей, які можуть бути і першорядними учасниками дискусії, і випадковими мовцями. В. Павлуцька називає це «театралізована агресія». Тож, важливою функцією політичного дискурсу є функція переконання, пропаганди [Павлуцька, 2008, с. 220]. Все, що відбувається в цьому контексті, спрямоване на зміну якихось аспектів людської свідомості або глибшого закріплення в ній. Тому всі засоби, в тому числі (чи навіть в першу чергу) добір лексики, що має яскраві оцінки, образність, працюють на досягнення чіткої мети, яку ставить перед собою учасник полеміки.

І. Лосева присвятила дослідженню особливостей політичного дискурсу багато статей, зокрема, про роль ідіоми в політичній полеміці [Лосева. Типові

прийоми..., 2015], про мовностилістичні ознаки політичних промов [Лосєва. Мовностилістичні..., 2012], про аргументацію в політичній полеміці [Лосєва. Основні аргументативні..., 2015], про лексичне значення та його трансформацію [Лосєва, 2017] тощо. Лосєва працювала в основному на матеріалі американського передвиборчого дискурсу, проте деякі її надбання ми цілком можемо прикласти до нашої теми.

Із науково-термінологічного апарату цієї дослідниці ми беремо поняття політичного нарративу, що складається з політичного дискурсу та дискурсу засобів масової інформації. Обидва складники виконують певні функції, від яких залежить можливість визначення політичного нарративу як такого. З політичного дискурсу народжуються історії, що існують в нарративі, а дискурс ЗМІ виступає засобом поширення цих історій для аудиторії [Лосєва. Політична полеміка..., 2012, с. 147].

За Лосєвою, «метою політичного дискурсу є не опис, а створення ґрунту для переконання адресатів, спонування до дії» [Лосєва. Політична полеміка..., 2012, с. 149]. Також у цій статті акцентується увага на тому, що свідомість читача легко й швидко буде сприймати лише ті образи й символи, які активніше відображені в масовій свідомості всього соціуму, тому для полеміста важливо ретельно добирати свій лексичний арсенал, досліджувати, який матеріал виступає найважливішим для адресатів політичної дискусії.

Очевидно, що в полемічному тексті багато стилістично маркованої лексики, проте присутні й нейтральні лексеми. Індивідуальні комбінації мовних засобів, використання авторських новотворів, різноманітні цитування, посилення витворюють ефект наближеності до всіх читачів, незалежно від їхньої належності до певного суспільного прошарку. Цікавий момент відзначає О. Петухова, говорячи, що «в процесі лінгвістичного дослідження були чітко виділені такі речення, де немає ні одного оцінювального засобу, який міг би бути виражений експліцитно, але загалом речення мають саме імпліцитний оціночний характер за рахунок контексту, який його оточує» [Петухова, 2013, с. 165]. Робимо висновок про контекст,

який відіграє активну роль у визначенні експресивності та оцінності цілого речення, тобто з лексичного та фразеологічного рівня переходимо вже на синтаксичний.

Важливою нам здається деталь, яку висвітлила Т. Демкова на конференції, присвяченій питанню тоталітаризму. Також аналізуючи закордонну публіцистику, Демкова приділяє особливу увагу категорії заперечення. Вона наголошує, що в процесі полеміки публіциста в еміграції та публіциста радянського «виникає специфічна комунікативно-інтенційна реалізація заперечення» [Демкова, 2020, с. 76], це пов'язано з особливою аксіологічністю заперечення в такому контексті. В текстах авторів, що публікувалися в «Сучасності», часто можна зустріти заперечувальні частки, на яких будується оцінний компонент речення. Наприклад, «Ленін – це не тільки історія» [№12 (108), 1969; ст. 86].

На цьому моменті легко провести паралель із сьогоденням та сучасним нам політичним дискурсом у ЗМІ. Так само важливим та значущим зараз є самовизначення через заперечення, конструкції типу «Україна – не Росія», «українці – не росіяни», що містять у собі величезний масив конотацій та сенсів, які для багатьох із нас будуть визначальними. Такі заперечення мають показувати, чим саме різниться протиставлюване, які риси є головними в того чи іншого об'єкта.

Повертаючись до діаспорної публіцистики, можна сказати, що інколи градус агресії в полеміці перетинав межу дозволеного, тому доводилося якось врівноважувати сторони, аби все залишалось в межах порядності. Це питання навіть піднімалося на З'їзді українських журналістів Америки та Канади у 1966 році, де й було ухвалено Кодекс етики українського журналіста. В Кодексі йшлося про те, що журналіст має послуговуватися виключно правдивими джерелами, пам'ятати, що він працює саме задля поширення правди; потрібно дотримуватися правил етикету, стримувати потік образ та агресії, не використовувати лайку, не переходити на особистості тощо [Балда, 2007, с. 157–158].

Окрім того, що для нас важливо розуміти специфіку політичного дискурсу та складові елементи, на яких ґрунтується сама структура тексту політичної тематики, необхідно також звернутися й до розгляду дискурсу суто публіцистичного. В процесі дослідження особливостей журналістики, ми зможемо виявити спільні риси, які й уможливають кореляцію політико-публіцистичного наративів на основі використання експресивно-оцінної лексики.

М. Желтухіна [Желтухина, 2007] розробила класифікацію функцій публіцистичного дискурсу, до якої входить функція впливу. Авторка позиціонує функцію оцінки саме як різновид функції впливу, говорить про те, що в такому контексті оцінка містить не лише суб'єктивні роздуми, схвалення або несхвалення чогось, але також і часткову раціональність, що використовується задля аргументації своєї позиції.

Існує також поділ публіцистичного дискурсу на кілька рівнів, на яких відбувається налагодження зв'язку журналіста з читачем. Виділяють ідеологічний, соціокультурний, психологічний та естетичний рівні, які безпосередньо пов'язані один із одним та постійно перетинаються:

- на ідеологічному рівні відбувається пошук однодумців у новому для автора середовищі, де ще немає стійких зв'язків; саме налагодження таких контактів і визначає ідеологічний рівень;

- соціокультурний рівень характеризується аналізом та виявленням у новому читацькому середовищі тих індивідуумів, які здатні адекватно сприймати закладені в тексті символи та образи;

- на психологічному рівні вивчаються психофізичні особливості аудиторії;

- естетичний рівень складається з бажання автора мати вплив на читачів вже цілісним та завершеним текстом, готовим для сприйняття аудиторією [Куц, 2017, с. 264].

Отже, головним перетином, на якому сходяться і політичний, і публіцистичний дискурси, є мета (зміцнити позицію своєї думки серед

аудиторії та привабити ще більше однодумців на свій бік) та спосіб її досягнення (використання засобів мовної гри, які додають тексту яскравості, образності, оцінності та емоційності). Кожен журналіст, який прагне вести за собою навіть невелику кількість людей та керувати їхніми поглядами, має розуміти психологічні та соціальні особливості своєї читацької аудиторії, щоб будувати свої тексти таким чином, аби найбільш влучно та чітко добирати символи, утримувати увагу.

2.2. Лексичні засоби вираження оцінки

Як ми вже зазначали раніше, лексика є найкращим полем для дослідження експресивності та оцінності. Саме в лексичному мовному пласті можна віднайти широкий діапазон конотацій та додаткових значень, різноманітних перенесень та інших видів мовної гри. Ми спробуємо схарактеризувати, які саме значення та образи з'являються в зв'язку з різноманітними семантичними зрушеннями та нашаруваннями.

Розпочати цей параграф ми пропонуємо з номінативних лексем, що часто дуже показово демонструють уявлення тогочасної людини з опозиції до СРСР. Ми розглянемо, які саме значення та конотації контекстуально актуалізуються в неекспресивних за суттю своєю, а подекуди навіть термінологічних поняттях. Очевидно, що головними є поняття, пов'язані з постаттю диктатора Сталіна та епохою сталінізму.

Іван Кошелівець в одній із своїх статей доповнює поняття сталінізму оцінними та емоційними сенсами за допомогою дієслів, характеризуючи діяльність радянської влади: «сталінізм душив і калічив людей» [№1, 1961, с. 62.]. Додаткова образність містить в персоніфікації сталінізму, наданні йому рис антропоморфної істоти, яка може чинити не лише психологічну, духовну шкоду, але й фізичну. Обидва використаних дієслова мають негативне оцінне забарвлення, що посилюється поєднанням їх із живими істотами, людьми, проти яких була спрямована дія. Одразу можемо згадати й про іншу частину цього ж тексту, де йдеться про безпосередньо пов'язане зі

сталінською політикою явище. Автор торкається *«залізобетонної отарності тоталітаризму»* [№1, 1961, с. 64]. Цікавий контекст, бо тут можна розгледіти декілька сенсів. По-перше, дуже прозорий та зрозумілий образ легковірного та неосвіченого натовпу, яким просто керувати, навмисно створеного самої тоталітарною владою. По-друге, слово *отарності* наштовхує нас на біблійну отару, яку веде душевний пастир. Таким чином, посада генсека автоматично асоціюється з божественною роллю провідника народу.

Окремо розглянути не завадить і характеристику помічників та виконавців волі Сталіна. Мирослав Прокоп говорить *«про сталінську кліку, вистачило б для того, щоб перед будь-яким трибуналом посадити її на лаву підсудних за злочини народовбивства»* [№4 (124), 1971, с. 96]. *Сталінська кліка* описує владу як неприховано недоброчесних та незацікавлених у долі народу звірів, що збилися в зграю задля власних безпеки та успіху. Також зустрічаємо таке: *«Хрущов, як один з найближчих співробітників Сталіна, говорить про його злочини, про усю гнилизну найближчого його оточення радше спокійно»* [№4 (124), 1971, с. 97]. Виходить, Хрущов добровільно й легко засуджує все те, до чого раніше був причетний, таким чином опоганюючи й самого себе. У цьому контексті особливо яскрава конотація гнилизни як віджилого, непотрібного, що підкреслює абсурдність твердження Хрущова.

Ще один важливий для розуміння специфіки системи радянської влади приклад знову знаходимо в М. Прокопа: *«Правда, вийшовши з сталінського кабінету, його співробітники самі перетворювалися на малих сталінів»* [№4 (124), 1971, с. 106]. Прийом метаморфози, уподібнення підкреслює спадкоємність насильства, знущань та ненависті в ієрархії зі Сталіном на верхньому щаблі. Зважаючи на ті сталінські конотації, про які ми вже говорили (а саме щось негативне, шкідливе, подразливе, небезпечне), зрозуміло, що такими самими будуть і його співробітники.

Важливим і делікатним є питання про звичайний народ, якому довелося жити (або виживати) за сталінських часів, бо існувати інколи доводилося на

межі між зрадою та знищенням. П. Чернов називає таких людей *«несвідомими, але часто і добровільними спільниками сталінізму, а одночасно досмертними його в'язнями»* [№10, 1961, с. 36], котрі виглядають в очах своїх нащадків то дурними, то іудами, то дурними іудами.

Усе, що пов'язане зі Сталіном, виявляється шкідливим, небезпечним, страшним або неправильним. Така тенденція проходить через усі аналізовані тексти, автори пропонують своє бачення сталінських реалій, але жоден із них не може схарактеризувати їх як позитивні. Наприклад, Володимир Стахів висловлюється проти *«сталінської безпощадної, терористської колективізації»* [№2, 1961, с. 103]. Бачимо довершений в своїй жахливості образ насильницького перетворення звичного для людей робітничо-побутового ладу на незрозумілу та нову колгоспну реальність.

На продовження попереднього прикладу варто зауважити, що досить часто в авторів виникають асоціації з терором, терористами, коли мова заходить про СРСР та їхню політику: *«боялися викриття їхньої участі в сталінському терорі»* [№12, 1961, с. 52], *«сам Хрущов був більшим терористом»* [№12, 1961, с. 52], *«Хрущов почав своє володіння на Україні новою хвилею терору»* [№4 (124), 1971, с. 98]. Щодо останнього прикладу варто також сказати про лексему *володіння*, яка яскраво відображає позицію радянської Росії щодо українських земель, яким ніколи не збиралися надавати справжньої автономії, не кажучи вже про незалежність.

Якщо провести паралель із сьогоденною владою РФ, то напевне треба цитувати того самого Прокопа, який ще п'ятдесят років тому зауважував, як Росія *«досі не визволилися від сталінської чи, точніше, традиційно-імперської філософії правління»* [№4 (124), 1971, с. 106]. Виходить так, що невитравний російський імперіалізм завжди приховують під іншим покровом, аби якось виправдати свої прагнення *«зберегти імперію і, коли тільки є нагода, поширити її кордони»* [№4 (124), 1971, с. 97].

Про це також пише Анатоль Камінський в статті «Імперіяльні паралелі». *«...російський імперіалізм у минулому і сучасному є куди брутальніший,*

деспотичніший, безоглядніший і більш нелюдський та більш небезпечний» [№2 (122), 1971, с. 121]. Використані суфікси вищого ступеня порівняння в усіх прикметниках вказують на те, що насильницька політика з плином часу тільки посилюється, то, мабуть, у наш час можна сміливо говорити про потрібність префікса й найвищого ступеня вияву ознаки.

Своєрідним стає і все те, що можна схарактеризувати як радянське, советське. В цих явищ з'являються унікальні, специфічні риси, які вирізнятимуть їх серед інших як у позитивному, так і в негативному контекстах. Зважаючи на тогочасну (та й сучасну також) суспільно-політичну ситуацію, очевидно, негативних контекстів буде більше, навіть так – вони будуть виключно негативні. Всі ті діячі культури й науки, які змогли вийти з-під тиску радянської влади й отримали можливість висловлювати правдиві думки, в один голос запевняли в неможливості нормального існування на територіях СРСР.

Можна виділити кілька конотаційно-сміслових груп у названих вище лексемах та похідних від них. Спершу розглянемо ті, що мають додаткове значення «брехливий, неправдивий, інакший». Наприклад, *«...говорять про пізнавальне значення радянської літератури, вони мають на увазі таку своєрідну пізнавальність, яка сама себе заперечує»* [№1, 1961, с. 59], *«...досить складний механізм радянської статистики і довів перед усім світом, що ця статистика радше належить до ділянки соцреалістичної поезії»* [№2, 1961, с. 96], *«...прикладом советського трактування наукового доробку...»* [№3, 1961, с. 3], *«...ославленою радянською політикою редагування минулого і сучасного»* [№11 (131), 1971, с. 115]. У кожному з представлених уривків можна побачити, що радянське автоматично містить у собі якусь додаткову штуку, якої ніде більше не знайти. Причому, оте невловне «щось» майже напевно означає тасування фактів, додумування або ігнорування важливих аспектів питання, про яке мовиться. Тож, можна сказати, що одним з найголовніших додаткових значеннєвих відтінків радянського є брехня.

Наступною розглянемо групу зі значенням «агресивний, загарбницький, жорстокий». Це такі контексти, як-от «...являє собою результат широкої екстермінаційної акції, пляново і консеквентно веденої русифікаторським советським режимом» [№5, 1961, с. 60], «...звільнитися власними силами від комуністичного радянського поневолення...» [№6, 1961, с. 48], «...поширюється етнічно чужа база і створюється новий осередок русифікації. А для українськомовної радянської преси ще один аргумент про «братню допомогу» для розбудови української промисловості» [№3 (123), 1971, с. 102], «...сам (Хрущов) недавній ще оберпрокурор радянської цензури і погромник всякого вільного слова» [№4 (124), 1971, с. 96] та ще інші. Тут уже активізуються також додаткові лексеми з семантикою полону, страждань, насилля (*русифікаторським, поневолення, погромник*). Усе частіше в контексті СРСР як держави, яка стоїть на основі загарбницької політики, згадуються саме конкретно російські реалії, на що ми не можемо не звернути увагу в цій роботі, тому далі йтиметься про російське, московське тощо.

Смислове наповнення прикметників *російський* та *московський* майже не відрізняється від попередніх *советський* та *радянський*. З відмінного лише, на наш погляд, більше конкретики в адресатові авторських зболених слів. Тобто, маємо Радянський Союз, до якого входили багато сьогодні вже незалежних держав, а Росія ж – та, яка верховодила, звідки виходили всі доленосні для інших радянських країн рішення, часто безжальні та несправедливі. Тому для опису російського автори статей використовували невловно різкіші, суворіші вислови. На підтвердження цих думок одразу пропонуємо проаналізувати контекст «...підкоряє культурну творчість усіх неросіян в СРСР рації російської великодержавної політики...» [№2, 1961, с. 9], «...войовничий великодержавний шовінізм російських діячів...» [№6, 1961, с. 59], «...боронять свої держави перед московським втручанням» [№5 (53), 1965, с. 81]. Чітко проговорюється прагнення Росії втримати своє панівне становище пригнобленням інших.

Досить часто зустрічаються асоціації з чимось звірячим, нестримним, нелюдським у поганому сенсі, акцентується жорстокий характер більшості російського: *«...хитання російського суспільства між крайностями варварського деспотизму та не менш варварського бунтарства»* [№10, 1961, с. 75–76]. Прикметник *варварський* яскраво демонструє важливу рису ментальності російського народу.

Продовжуючи розглядатися на особливості ментальності сусідньої нації, варто навести цитату з тексту Петра Самородницького – *«...російська історія почалася із <...> завоювання або підкорення іншими насильницькими засобами владі московського князя...»* [№5 (245), 1981, с. 97]. Бачимо, що ні для кого навіть стільки років тому не були секретом вподобання Росії: насилля, насадження, війна, жорстокість.

У статті Мирослава Прокопа з'являється також образ *російської метрополії*: *«...неросійські народи СРСР заковані в російській метрополії, але їх ще більше затискають»* [№5 (53), 1965, с. 75]. Тобто, Росія – не просто самопроголошений керівник у СРСР, а дійсна імперія з купою колоній, в той час як офіційна форма правління завжди визначалась «федеральна республіка».

Трохи більше уваги ми хочемо звернути на самих Росію та Москву й те, що діється з цими іменниками в текстах. Найчастіше бачимо персоніфікацію: *«...важливий етап наростання визвольних сил поневолених Москвою народів...»* [№2 (242), 1981, с. 73], *«...Москва робить усе можливе, щоб зліквідувати пам'ятки культури українського народу, вбити його історичну пам'ять»* [№2 (242), 1981, с. 80], *«Коли ж Росія при доброзичливій допомозі сусідів і великодержав Заходу, окупувала Україну...»* [№1 (49), 1965, с. 63], *«...будь-яку визвольну боротьбу українського народу та його прагнення до справжньої державної незалежності Москва поборює найбезогляднішими засобами»* [№6, 1961, с. 50], *«...Москва проявляла маніякальну тенденцію фальшувати статистику національностей...»* [№6, 1961, с. 67], *«Москва любить говорити лише про «совєтську» націю...»* [№6, 1961, с. 64].

Знову ж таки, дії, виконувані Росією чи Москвою, пов'язані або зі спрямуванням жорстокості на інші держави, або управлінням своїми та чужими територіями. У першому випадку описи супроводжуються лексемами *поневолених, зліквідувати, вбити, окупувала, найбезогляднішими*. Всі вони підкреслюють відчайдушність та інтенсивність політики Росії супроти своїх сусідів. Особливим є слово *маніякальну*, що підводить читача навіть до питання про психічний стан панівної верхівки.

Отже, проаналізувавши лексико-семантичні особливості обраних текстів відповідної тематики та порівнявши отриману інформацію з історичною правдою, ми побачили, що автори зі сторінок «Сучасності» прагнули дати світу можливість побачити реальну дійсність євразійського континенту. Всі словесні засоби були спрямовані на свідоме й підсвідоме визнання Радянського Союзу, Росії загарбниками, що не давали іншим республікам у складі Союзу розвиватися в бік отримання незалежності, напрацювання індивідуальних культурних пластів та інших національних особливостей.

Основними лексичними засобами вираження різноманітних оцінок ми можемо назвати ідеологічну конотацію онімів (майже всі лексеми на позначення власних назв у текстах, наприклад, *Сталін, Хрущов, Росія, Москва, Україна, Захід* тощо, мають різноступеневу ідеологічну конотацію, яка може схилитися то в негативний бік, то в позитивний залежно від контексту та авторського погляду на політичну ситуацію), терміни (багато таких, які набули додаткових конотативних значень, фігуруючи в різних текстах, як-от, *сталінізм, соцреалізм, русифікація* та похідні від них прикметники, що тепер мають стійке негативне забарвлення без жодних гарних вкраплень), метафори (найчастіше це персоніфікації типу *Росія окупувала Україну, Москва робить усе можливе, поневолених Москвою народів*, які наштовхують читача на думки про велику небезпеку, що струмує від об'єктів персоніфікації).

2.3. Фразеологічні засоби вираження оцінки

У текстах, які ми обрали для нашого дослідження, можна віднайти різноманітну за формою та змістом фразеологію, яка в різних мовленнєвих ситуаціях допомагає краще висвітлити авторську думку, зацентувати певний момент роздумів. У цьому підрозділі ми спробуємо розібрати фразеологічну вибірку за групами.

До першої з таких груп ми відносимо цитування, в яких закладені будь-які стилістично марковані компоненти. В одному з випусків журналу за 1969 рік йшлося про соціалізм, а точніше «...питання "світової системи соціалізму". *Сліпому сьогодні видно, що такої системи у світі немає*» [№8 (104), 1969, с. 114]. По-перше, маємо справу із цитуванням «світової системи соціалізму», існування якої автор статті Мирослав Прокоп заперечує. Тобто, бачимо, як починає вибудовуватися полемічний інтертекст материкової та закордонної української публіцистики. Наприклад, журнал «Комуніст України» давав таке визначення поняття: *«Світова система соціалізму — соціальна, економічна і політична співдружність вільних, суверенних народів, які йдуть по шляху соціалізму й комунізму, об'єднані спільністю інтересів і цілей, тісними взаєминами міжнародної соціалістичної солідарності. Світова система соціалізму справляв вирішальний вплив на всі революційні сили нашої епохи, сприяє їх зростанню і зміцненню*» [Комуніст України №7, 1968, с. 71].

По-друге, окрім безперечно важливого політичного інтертексту, на якому й ґрунтується цей приклад, маємо також сильну емоцію та образність, що закладена у фразеологізмі «сліпому видно». Скоріше за все, сліпими розуміються і владна верхівка, яка намагається активно просувати свої теорії в широкі людські маси, й ті громадяни, які щиросердно сприймають таку інформацію, вірять та підтримують поширення тези.

Продовжуючи тему цитувань, зустрічаємо актуальний навіть сьогодні контекст *«...в кульгавому маршруті "єднання двох братніх народів"..."*» [№4, 1969, с. 3]. Уже, мабуть, вічна теза про братні народи, які в ідеальному

варіанті мають поєднатися (а точніше, один має розчинитися в іншому), але всім навколо чудово видно недоліки та суперечності такої теорії єднання. Наслідки цієї риторики наздоганяють нас і в ХХІ столітті: повномасштабна війна, масштабні руйнування по території всієї України тощо.

Цікавим випадком є також і контекст *«...сподіваємося, що в процесі хрущовського "будівництва комунізму" бюрократична хрущовська держава відчує вплив незалежних від неї історичних сил»* [№12, 1961, с. 56]. Висловлювання повністю побудоване на оксюморонному поєднанні комунізму й бюрократії за хрущовських часів. Штамп *будівництво комунізму* використаний не лише з метою показу характеристики офіційної тодішньої політики, а й для висміювання суперечностей між словами й діями панівної верхівки.

Також у текстах часто використовуються наші питомі фразеологізми, що є невід'ємною частиною української лінгвокультури. Якщо спробувати вдатися до дещо глибшого аналізу саме цієї групи, то можна припустити, що використання таких фразеологічних сполучень на підсвідомому рівні могло додати авторам відчуття емоційного зв'язку з батьківщиною, навіть коли вони знаходилися на іншому континенті.

Наприклад, у контексті *«Вони [радянські видавці] навіть до вартісної й інтересної публікації мусять вкинути ложку дьогтю»* [№11 (131), 1971, с. 116] бачимо скорочений варіант фразеологізму *вкинути в бочку меду ложку дьогтю*, саме ця особливість роботи радянських видавців виноситься на перше місце. Тобто, видавнича справа теж знаходиться на досить специфічному рівні, коли цінні публікації мають бути покритиковані різною мірою, скоріше за все за вказівкою влади.

Особливо барвисте та експресивне поєднання персоніфікації та фразеологізму в випадку *«...Москва закручує мутри на Україні, Білорусі і в інших союзних республіках СРСР»* [№5 (53), 1965, с. 76]. Посилює ефект використання у фразеологізмі не традиційних для цієї конструкції *гайок*, а

розмовних мур. У результаті маємо московську владу, яка висуває до навколишніх підкорених держав усе більші й більші вимоги.

Далі розглянемо сполуку, яка з роками, як і деякі інші в цьому розділі, а то й в усій роботі, набула особливих конотацій, йдеться про *братню любов*. «...перетворення українського народу на панцизняного раба, калічення його духовності, грабування його природних і людських ресурсів або зумисне організований голод, масове нищення української інтелігенції, аж до сучасного кидання до в'язниці українських патріотів за оборону прав народу бути собою, – усе це свідчення <...> братньої любови...» [№11 (131), 1971, с. 122]. Бачимо цікаве нашарування негативних вражень від насильницьких дій на слово, що використовується для позначення одної з найближчих у випадку кровної спорідненості людини. Окрім того, *любов*, яка теж асоціюється з радістю, приємними почуттями й емоціями, перебирає на себе половину того самого негативу.

Ще одну групу використаних фразеологізмів можна схарактеризувати їхнім походженням із міфологічної та/або войовничо-царської тематики. Фразема «підносити на щит» у контексті «*Ленін без заборона, що його сьогодні на щит підносять перед народами СРСР керівник КППС...*» [№12 (108), 1969, с. 90] достатньо яскрава та образна, адже в свідомості людини нерозривно пов'язана з героїчними битвами та змаганнями. Тут же вона використана в іронічному контексті, де Ленін постає воїном, що готовий захищати свої ідеї. Варто також відзначити, що такою конструкцією дуже часто користувалися в пресі СРСР для позначення та оцінки діяльності людини, яка готова до старанної праці, служіння державі тощо.

Наступний контекст, навпаки, демонструє нам Леніна-царя, а не Леніна-воїна: «...не встиг ще Ленін добре сісти на кремлівському престолі, як уже потяглися до нього перші передвісники...» [№12 (108), 1969, с. 81]. Очевидно, тут уже немає іронії, автор цілком свідомо порівнює Кремль з царством, а не республіканською державою, якими на той час були й Україна, й Росія, й інші сусідні країни. Знову актуалізується образ застиглої в часі величезної

території, де немає змін у тих сферах, які формують нормальне існування не просто окремої людини, а цілої нації.

На позначення ступеню жорстокості судової системи за часів правління Хрущова ми знайшли таке висловлювання, де автор говорить про спроби «...апробувати драконські присуди...» [№4 (124), 1971, с. 105]. Тут підключається давньогрецький інтертекст жорстокості та немилосердності Дракона, який доклався до створення найсуворіших законів, звідси й вираз *драконівські заходи – драконські присуди*. Особисто Хрущов та радянська система загалом порівнюється з отією давньогрецькою ситуацією, коли державу будували насильницьким відносно народу шляхом.

У статті, повністю присвяченій (не)розвитку української культури в радянських умовах, бачимо фразу «прокрустове ложе», що використана навіть у назві («Українська культура в прокрустовому ложі»), що додатково висвітлює безперспективність та закинутість. У самому тексті є більш розширений контекст для використання фразеологізму: «*Прокрустове ложе російсько-комуністичної культурної політики, що затисло творчі сили нації...*» [№2, 1961, с. 21]. Тут вже відбувається присвоєння прокрустового ложа російсько-комуністичній політиці, що також має свої смислові нюанси.

Варто звернутися окремо до прикметника *російсько-комуністичної*, бо автор міг використати просто *комуністичної*, проте обрав складний прикметник, витворений зі словосполуки російський комунізм. Ми вже неодноразово говорили про це явище, яке негласно вважалося панівним на теренах СРСР. Такого типу прикметники становлять вже іншу тематичну групу.

Мирослав Прокоп має статтю, яка називається «До питання українсько-російських взаємин», де аналізує різні аспекти нашого сусідства. «...по сьогоднішній день українсько-російські взаємини характеризує насильство кожного уряду Росії над Україною» [№6, 1961, с. 49]. Особливого значення сполука *українсько-російські взаємини* набула не так давно, порівняно з існуванням та активною діяльністю журналу «Сучасність».

Існування її поряд зі словами *насильство* та *уряду Росії* було актуальним і в 60-тих роках ХХ століття, й сьогодні, адже російська політична стратегія лишається незмінною.

Окремо ми виділяємо ще й авторські okazіональні фразеологізми, до цієї групи втрапили найрізноманітніші сполуки. Наприклад, яскраве порівняння зустрічаємо на сторінках тієї самої статті, де йдеться про намагання всіх неросійських народів відмежуватися в політичному сенсі від Росії, витворити нові комуністичні паростки. Автор дає таку назву цьому явищу – «...*нової схизми в комуністичному бльоці...*» [№8 (104), 1969, с. 111]. Схизмою, як ми знаємо, називається розкол у християнстві. Отже, читачам пропонують подивитися на Союз-церкву, як би парадоксально це не звучало за відносин між СРСР та релігією.

В іншому випадку okazіональне порівняння таке: «...*струна тоталітарного тиску надто напружена...*» [№12 (108), 1969, с. 82]. Тут підтекстово виявляється подібність режиму до струни, яка вже максимально натягнута й може не витримати цієї напруги. Відповідно тоталітарний режим теж знаходиться на межі своїх можливостей. Додатково варто подумати про здатність струни завдавати достатньо сильного болю через свої міцність та тонкість, а тоталітаризм має такі ж хитрі та виважені методи впливу на людей.

Розгляньмо контекст «...*на місце УНР окупантові довелося поставити свою паперову радянську республіку*» [№1 (49), 1965, с. 69]. Спробуємо розглянути почергово образ *паперової радянської республіки*. По-перше, використання матеріального порівняння саме з папером вказує на швидкість чи навіть поспіх, із яким справу робили, що може призвести до неякісного результату. По-друге, папір – річ нестійка, його легко розірвати, зіжмакати, пошкодити водою та іншими речовинами. Папір ніколи не використовують в будівництві чогось великого й того, що має протриматися в гарному стані роками. По-третє, папір у такому реченні асоціюється з ляльками, пап'є-

маше, чимось іграшковим і дитячим, таким, що не буде важливим довгий період часу.

Проаналізувавши вибраний фактичний матеріал для цього підрозділу, ми побачили, що фразеологія відіграє в публіцистичних текстах не меншу роль, ніж лексика, подекуди фразеологізми дають можливість ще більш експресивно та образно висловити авторську думку, використовуючи зрозумілий для читача асоціативний ряд, запас лінгвокультури та додаткові цікаві прийоми мовної гри.

У фразеології аналізованих текстів переважають такі засоби вираження оцінок, як метафори (в цьому розділі метафори вже образні, на відміну від попереднього лексичного, такі як *сліпому видно, закручує мутри, братня любов* та інші, кожна з них має індивідуальні значеннєві особливості залежно від контексту, що ми детально розбирали в самому розділі) та складні прикметники (*українсько-російські, російсько-комуністична*, утворені такі прикметники часто okazіонально, проте не завжди, значення також контекстуальні, можуть набувати або не набувати додаткової оцінності та емоційності).

ВИСНОВКИ

Оцінний компонент слова надзвичайно важливий у закордонній українській публіцистиці, а водночас у публіцистичних текстах будь-якої тематики та часу створення.

Експресія й оцінка постійно представлені різною мірою в публіцистичних текстах, оскільки журнальний текст спрямований на легке сприйняття читачем, чому й сприяє використання стилістично маркованих компонентів.

Журнал «Сучасність» не був друкованим органом якоїсь партії, тому там могли вільно публікуватися люди з різними політичними поглядами, що теж додавало авторитетної ваги цьому виданню. Журнал пройшов шлях від створення зі злиття двох німецьких часописів у 1961 році через існування та роботу в Німеччині, США та Києві, де в 2013 році й був остаточно закритий через брак фінансування. Існування та діяльність журналу «Сучасність» спочатку в ФРН, потім у США та Києві вплинули не лише на розвиток тогочасної журналістики, але й на врегулювання політичної ситуації в радянській Україні, адже дописувачі цього видання покладали всі сили на спроби допомогти як емігрантам звідти, так і тим, хто залишався під тиском СРСР.

В дослідженні виявлено й схарактеризовано особливості мови журнальної друкованої публіцистики, зосереджено увагу на існуванні такого феномену як мова тоталітаризму. Виділено головні спільні ознаки політичного й публіцистичного дискурсів, на основі яких ми й можемо говорити про існування специфічного різновиду журнальних текстів, в яких оцінно-експресивні засоби є засобом ведення політичної полеміки, способом аргументації свої думки та чинником привабливості читачів і їх переконання в істинності наведених суджень.

Лексичні, й фразеологічні експресивні засоби всіх видів спрямовані на посилення впливу авторської думки на читача. Автори, актуалізуючи різноманітні лексико-фразеологічні засоби, ретельно добирають образи й

символи для того, щоб точно влучити в той лінгвокультурний контекст, в якому перебувала або продовжує перебувати основна читацька аудиторія. На лексичному рівні оцінка найчастіше виражається ідеологічною конотацією онімів (*Хрущов, Росія, Захід*), термінами (*соцреалізм, русифікація*) та метафорами-персоніфікаціями (*Москва робить усе можливе*), історизмами та архаїзмами, індивідуально-авторськими новотворами. На фразеологічному рівні переважають образні метафори (*підносити на щит, драконські присуди*) та складні прикметники (*українсько-російські*).

Усі ці засоби підпорядковані головній комунікативно-прагматичній меті аналізованих публіцистичних текстів: сформуванню в читачів оцінне, світоглядно-ідеологічне ставлення до життя в підсовецькій Україні як такого, що позбавлене демократичних засад й національної свободи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка. Ленинград, 1981. 437 с.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. Оценка в механизмах жизни и языка. Москва: Языки русской культуры. 1999. 896 с.
3. Балда Т. Український журналіст в умовах еміграційного середовища: мотивація творчості. Вісник Львівського університету. Серія журналістика. 2007. Вип. 30. С. 152 – 160.
4. Баюн К. Й. Експресивність як мовна та мовленнєва категорія. Вісник Житомирського державного університету. 2015. Вип. 2 (80). С. 232 – 236.
5. Білик Я. О. Протистояння радянській системі української інтелігенції наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ століття. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки. 2019. Том 30 (69). №2. С. 7 – 11.
6. Бойко Н. Семантична основа лексичної експресивності. Лінгвостилістичні студії: науковий журнал. Луцьк: Східноєроп. нац. університет ім. Лесі Українки, 2016. Вип. 4. С. 39 – 54.
7. Бойчук К. В. Мова газетних текстів як засіб впливу на читача. Наукові записки. Серія «Філологічна». 2009. Вип. 11. С. 135 – 139.
8. Галаган В. Емотивність, експресивність та конотація як засіб вираження оцінки. Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія: Філологічні науки. 2008. Вип. 80. С. 171 – 178.
9. Григорьев В. Поэтика слова. Москва: Наука. 1979. 170 с.
10. Грицай І. С. Мовні особливості сучасних засобів масової інформації. PDF: <http://surl.li/dsqbu> (дата звернення: 20.11. 2021).
11. Гловінський М. Новомова. 12 польських есеїв. Упоряд. О. Гнатюк. К.:Критика, 2001. С. 158 – 182.

12. Демкова Т. Категорія заперечення в текстах української закордонної публіцистики 60 – 70-их років ХХ століття. Збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті», 11-12 червня 2020 року. Львів: Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, 2020. С. 75 – 78.
13. Дзюба Т. Мова як формант моделі національної ідентичності (за матеріалами публіцистики другої половини ХІХ ст. – першої третини ХХ ст.). Наукові праці національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2011. Вип. 31. С. 384 – 397.
14. Дяченко О. В. Особливості мовно-маніпулятивного впливу за різних типів політичного режиму. Актуальні проблеми політики. 2016. Вип. 58. С. 29 – 41.
15. Желтухина М. Р. Функции масс-медиального дискурса. Жанры и типы текста в научном и медийном дискурсе: Межвузовский сборник научных трудов. Вып. 5. Орел, 2007. С. 191 – 201.
16. Забужко О. Мова і влада. Хроніки від Фортінбраса (вибрана есеїстика 90-х). К.: Факт, 1999. С. 118 – 124.
17. Іванова О. А. Сад літератури в журнальній оптиці сучасності: Медіакомунікації з, для і про літературу: монографія. Одеса: Астропринт, 2009. 368 с.
18. Іванова К. А. Лексические средства интенсификации оценочного значения в информационно-аналитических интернет-текстах. Коммуникативные исследования. Омск, 2015. № 1 (3). С. 88–97.
19. Колесник Г. М. Мова газети в епоху НТР: науково-технічний прогрес і мова. К.: Наук. думка. 1978. С. 91 – 109.
20. Комуніст України. 1968. №7. С. 71.
21. Космеда Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка. 2000. 350 с.

22. Космеда Т. Мовна гра у системі лінгвістичних термінів. Культура слова №74. 2011. С. 137 – 141.
23. Коць Т. А. Аксіологічний компонент у мові публіцистичного стилю поч. ХХ ст. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Філологічні науки. 2009. Вип. 20. С. 307 – 311.
24. Коць Т. А. Публіцистичний стиль в українській літературній мові кінця ХІХ – початку ХХІ ст.: нормативно-аксіологічний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філ. наук : спец. 10.02.01 "українська мова" / Коць Тетяна Анатоліївна – Київ, 2019. – 41 с.
25. Куш Е. О. Критична перспектива дослідження дискурсу в сучасній лінгвістиці. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія: Філологічні науки. 2017. Вип. 153. С. 261 – 265.
26. Лосева В. І. Мовностилістичні ознаки політичних промов. Нова філологія : [зб. наук. праць]. – Запоріжжя: Запорізь. нац. ун-т, 2012. – Вип. 50. – С. 64 – 66.
27. Лосева В. І. Основні аргументативні прийоми політичної полеміки. Наукові записки національного університету «Острозька академія»: [зб. наук. праць]. – Острог : НУ «Острозька академія», 2015. Вип. 51. С. 257 – 259.
28. Лосева В. І. Політична полеміка як жанр, наратив, дискурс. Лінгвістика : [зб. наук. праць]. – Луганськ: Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2012. С. 144 – 151.
29. Лосева В. І. Типові прийоми використання ідіом в політичній полеміці. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: [зб. наук. праць]. – Острог : НУ «Острозька академія», 2015. Вип. 56. С. 170 – 172.
30. Лосева В. І. Трансформація лексичного значення слова в політичній полеміці (на матеріалі передвиборчого Інтернет-дискурсу США). Одеський лінгвістичний вісник. 2017. Вип. 10 (1). С. 71 – 74.

31. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні Т. 1. Роки 1945-1951. Академічне видавництво д-ра Петра Белея. Мюнхен, 1985. 405 с.
32. Маслова В. А. Лингвокультурология: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Москва: «Академия», 2001. 208 с.
33. Матвеева Т. С. Курсова, дипломна, магістерська робота: етапи виконання, структура, правила оформлення, норми бібліографічного опису. Методичний посібник для студентів філологічного факультету. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків. 2008. 76 с.
34. Миколаєнко А. Політичні дискусії української громади в діаспорній пресі другої половини ХХ століття. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7948.2.2018.152085> (дата звернення: 15.02.2022).
35. Навальна М. І. Динаміка лексики української періодики початку ХХІ ст.: монографія. К.: Вид. дім Д. Бураго, 2011. 328 с.
36. Нетреба М. М. Стилiстичні особливості публіцистичних текстiв. Інформаційне суспільство. 2015. Вип. 22. С. 6 – 10.
37. Павлуцька В. О. Політичний дискурс: особливості та функції. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки. 2008. Вип. 39. С. 218 – 221.
38. Павлюк Л. С. Знак, символ, міф у масовій комунікації. Львів: ПАІС. 2006. 120 с.
39. Пеленська О. «Сучасність» без майбутнього? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2290768.html> (дата звернення: 09.02.2022).
40. Петухова О. І. Полемічний дискурс з погляду його мовного наповнення. Лінгвістичні дослідження: Зб. Наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2013. Вип. 36. С. 163 – 168.
41. Ренчка І. Є. До питання про взаємодію мови та ідеології в тоталітарному суспільстві. Наукові праці. Філологія. Мовознавство. 2016. Вип. 260. Т. 272. С. 86 – 90.

42. Самоокупний літературний журнал – це цілком реально» (інтерв'ю з експедитором журналу Тарасом Федюком). URL: <http://surl.li/dspxu> (дата звернення: 31.01.2022).
43. Скрипник М. Про мовну експресивізацію як динамічний процес (на матеріалі польських медійних тестів). До глибин сутності мови: збірник наукових праць на пошану професора Миколи Лесюка. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2020. С. 293 – 300.
44. Соловей Л. В. Основи ораторського мистецтва. К. : Знання, 2002. 354 с.
45. Цинтар Н. В. Категорія емотивності в англійській художній літературі XIX та XXI століття (гендерний аспект): дис. канд. філол. наук. Чернівці, 2021. 249 с.
46. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії. К.: Вища шк.. 1984. 168 с.
47. Чопик Р. Незнання історії не звільняє від відповідальності. Передмова. Криштопа О. Братство. Документальний роман за матеріалами слідчої справи Кирило-Мефодіївського братства. Вавилонська бібліотека, 2019. С. 6 – 7.
48. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / 4-е изд., испр. и доп. Москва: ЛКИ, 2012. 208 с.
49. Język w kręgu wartości: studia semantyczne / red. J. Bartmińskiego. Lublin: Wyd-wo Un-tu Marii Curie-Skłodowskiej. 2003. 462 s.
50. Thom F. La langue de bois. – Paris: Commentaire Julliard 8 rue Garanciere, 1987. – 225 p.

Анотація

Реброва К. В. Аксіологічні маркери українського закордонного публіцистичного тексту (на матеріалі журналу «Сучасність»).

У кваліфікаційній роботі розкрито особливості функціонування різних аксіологічних маркерів в добірці аналізованих текстів та визначено конкретні різновиди оцінки, їхні текстотвірні функції. Об'єктом дослідження цієї роботи є мова текстів з 18 випусків журналу «Сучасність» за 1961, 1965, 1969, 1971 та 1981 роки. Випуски добиралися за тематичним принципом, звертали увагу на тексти про культуру, літературу, політику та соціальне життя народу. Предметом дослідження стали різноманітні мовні засоби вираження оцінки.

У роботі були розкриті поняття експресії та оцінки, визначені їхні найважливіші риси та відмінності, схарактеризовано створення, шлях розвитку журналу «Сучасність», географію існування та причини його закриття. Розглянуто особливості мови журнальної публіцистики, зосереджено увагу на феномені мови тоталітаризму. Виділено головні спільні ознаки політичного й публіцистичного дискурсів.

У процесі дослідження було виявлено, що й лексичні, й фразеологічні експресивні засоби використовуються для посилення впливу авторської думки на читача.

Ключові слова: експресія, оцінка, полемічний дискурс, політичний дискурс, публіцистика, мова тоталітаризму.

Summary

Rebrova K. V. Axiological markers of Ukrainian foreign journalistic text (based on the material of the magazine «Suchasnist»).

The qualification work reveals the peculiarities of the functioning of various axiological markers in the selection of the analyzed texts and identifies specific types of evaluation, their text-forming functions. The object of research of this work is the language of texts from 18 issues of the magazine «Suchasnist» for 1961, 1965, 1969, 1971 and 1981. The articles were selected by thematic principle, paying attention to texts about culture, literature, politics and social life of the people. The subject of the study was a variety of linguistic means of expressing evaluation.

The concepts of expression and evaluation were revealed, their most important features and differences were determined, the creation and development of the magazine «Suchasnist», the geography of its existence and the reasons for its closure were characterized. The work also considers the peculiarities of the language of journalistic texts, focusing on the phenomenon of the language of totalitarianism. The main common features of political and journalistic discourses are highlighted.

In the course of the research, it was found that both lexical and phraseological expressive means are used to enhance the impact of the author's thought on the reader. The authors carefully select images and symbols in order to accurately hit the linguistic and cultural context in which the main readership was or continues to be.

Key words: expression, evaluation, polemical discourse, political discourse, journalism, language of totalitarianism.